

Baberti Dergisi / Journal of Babarti
Sayı: 17 / 2023 – Haziran

Şa'râvî'nin Müşkil Ayetlere Yaklaşımı
Sha'râwî's Approach to the Complex Verses

Zeynep DEMİRYORGAN

Arş. Gör. Dr., Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı
Bayburt / Türkiye
*Post Ph.D. Research Assistant, University of Bayburt, Faculty of Theology,
Department of Tafsir
Bayburt / Turkey*
zdemiryorgan@bayburt.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0674-0790

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Mayıs / 12 May 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 22 Haziran / 22 June 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Zeynep Demiryorgan, "Şa'râvî'nin Müşkil Ayetlere Yaklaşımı" *Baberti Dergisi*, 17 (Haziran / 2023): 177-203

Öz

Kur'ân-ı Kerim'in iki kapak arasında toplanması ve bir kitap olarak ümmetin elinde bulunmasından bu yana Kur'ân'da birbirleri ile çelişkili gibi görünen müşkil ayetler İslam alimlerinin dikkatini çekmiştir. Bu konu hakkında yazılmış müellefatın sayısı bir hayli fazladır. Son dönem müfessirlerinden Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî de bu konuda müstakil bir eser yazmamış olsa da bir hayli hacimli olan tefsirinde bu konuya azami ölçüde yer vermiştir. O, diğer müelliflerden farklı olarak müşkil ayetleri uzlaştırmakla kalmamış, bunların arasında derin manalar, ince ayrımlar ve hatta i'caz olduğunu söylemiştir. Bu çalışma Şa'râvî'nin müşkil ayetlere olan yaklaşımını detaylı bir şekilde ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Şa'râvî, Müşkil, Ayet, İ'caz.

Abstract

Since the Qur'an was collected between two covers and was in the hands of the ummah as a book, the complex verses in the Qur'an that seem to contradict each other have attracted the attention of Islamic scholars. The number of articles written on this subject is quite large. Even though Muhammad Mutavalli al-Sha'râvî, one of the last period commentators, did not write a separate work on this subject, he gave top place in his voluminous commentary. Unlike other authors, he reconciled the problematic verses and said there are deep meanings, fine distinctions and even i'jaz between them. This study aims to reveal in detail Sha'râvî's approach to the complex verses.

Keywords: Tafsir, Sha'râvî, Muskil, Verse, I'jaz.

Giriş

Kur'ân-ı Kerim'de zahirde müşkil vehmi uyandıran ayetlerin varlığı muhakkaktır. Ancak İslam alimlerinin geçmişten günümüze bu konuda yazmış oldukları eserler sayesinde bu konu, açıklanmak suretiyle Kur'ân'ın bir zenginliği olarak görülmüştür.

Kuşkusuz İslam düşmanlarının en büyük gayelerinden biri Kur'ân'da çelişki bulma çabasıdır. Böylelikle Kur'ân'ın Allah'ın kelamı olmadığını iddia edecek ve amaçlarına ulaşmış olacaklardır. Bu vesileyle insanların Kur'ân'a yönelik şüphelerinin oluşmasına da sebep olacaklardır. Bu amaçlarına ulaşabilmek için Kur'ân'daki müşkil ayetlere dikkat çekmiş ve ayetler arasında bariz çelişki olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak Kur'ân'da çelişkili gibi görünen ifadelerde, üzerine düşünüldüğünde, derin anlamlar ve ince detaylar mevcuttur. Geçmişten günümüze bu konu hakkında yazılmış eserler ve konu hakkında yapılan açıklamalar oldukça fazladır.

Söz konusu müellifimiz Şa'râvî, 1911-1998 yılları arasında Mısır'da yaşamış son dönem müfessirlerinden biridir.¹ Adına nispet edilen (Tefsîru'ş-Şa'râvî) tefsiri, onun tefsirle alakalı olan vaaz ve konuşmalarının kendi danışmanlığında talebeleri tarafından yazıya geçirilmesiyle oluşmuştur.² Bu tefsir 26 cilt olup yirmi dokuzuncu cüzün sonuna kadardır. Otuzuncu cüzü *Tefsîru-cüz'i 'amme* adıyla ayrıca kaleme almıştır.³

Şa'râvî'nin müşkil ayetlere yaklaşımı klasik anlayıştan biraz farklılık göstermektedir. O, meseleye genellikle müsteşriklerin ve Kur'ân düşmanlarının Kur'ân'da çelişki olduğunu iddia ettikleri ayetler üzerinden yaklaşmaktadır. Eserlerinde çok fazla müsteşrik vurgusu yaptığı ancak hiç isim vermediği görülmüştür. Bu da onun eserlerinin sözlü kültürün bir sonucu olarak ortaya çıktığı anlayışını destekler niteliktedir.⁴

Kendinden önceki müelliflerin görüşlerine ek olarak Şa'râvî, Kur'ân'a yüzeysel bakan kimselerin Kur'ân'daki güzellikleri göremeyeceğini söylemiştir. Ayrıca aralarında çelişki varmış gibi görünen bu ayetlerdeki inceliklerin, Kur'ân'ın i'cazî boyutunun bir yansıması olduğunu savunmuştur.

Kur'ân'da çelişkili vehmi uyandıran birtakım ayetleri Şa'râvî şöyle sıralamıştır:

1. Göklerin ve Yerin Yaratılması

Şa'râvî'nin ele aldığı, zahirde çelişkili varmış hissi uyandıran konulardan biri göklerin ve yerin yaratılmasıdır. Göklerin ve yerin yaratılması konusu Kur'ân'da muhtelif yerlerde geçmektedir. Bu konuda bazı ayetler ittifak içindeyken bazıları zahirde çelişkili görünmektedir.

"Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan..."⁵

"Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan..."⁶

"Gökleri ve yeryüzünü ve ikisi arasındakileri altı gün içinde (altı evrede) yaratan..."⁷

¹ Abdulbasit Muhammed Emin, *el-İmam eş-Şa'râvî ve cuhûduhu fi'd-difa'i 'ani'l-İslâm* (Dâru'l-Cumhûriyye, 2011), 17.

² Muhammed Mütevellî Şa'râvî, *Tefsîru'ş-Şa'râvî* (Mısır: Ahbâru'l-Yevm, 1991), 24/15110.

³ Abdulbasit Muhammed Emin, *el-İmam eş-Şa'râvî ve cuhûduhu fi'd-difa'i 'ani'l-İslâm*, 35.

⁴ Muhammed Mütevellî Şa'râvî, *Mu'cizetü'l-Kur'an* (Mısır: el-Kitâbü'l-Âlemî, 1414), 1/81.

⁵ el-A'râf 7/54.

⁶ Yûnus 10/3.

⁷ el-Furkân 25/59.

Yukarıdaki ayetlerde ittifakla göklerin ve yerin altı günde yaratıldığı anlatılmaktadır. Ancak Fussilet sûresinde göklerin ve yerin yaratılışı tafsilatlı bir şekilde anlatılırken şöyle denmektedir.

De ki: "Siz mi yeri iki günde (iki evrede) yaratana inkâr ediyor ve O'na ortaklar koşuyorsunuz? O, alemlerin Rabbidir. O, dört gün içinde (dört evrede), yeryüzünde yükselen sabit dağlar yarattı, orada bolluk ve bereket meydana getirdi ve orada rızık arayanların ihtiyaçlarına uygun olarak rızıklar takdir etti. Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, "İsteyerek veya istemeyerek gelin" dedi. İkisi de "İsteyerek geldik" dediler. Böylece onları, iki günde (iki evrede) yedi gök olarak yarattı ve her göğe kendi işini bildirdi. En yakın göğü kandillerle süsledik ve onu koruduk. İşte bu, mutlak güç sahibi ve hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir."⁸

Taberî tefsirinde, Basralı bir grup alimden rivayetle, yukarıdaki ayetlerde geçen yeryüzünün önce iki günde yaratıldığının daha sonra dört günde yaratıldığının ifade edilmesini, önceki iki gün ile beraber toplamda dört gün sürdüğünü dile getirmektedir.⁹ Mâtürîdî de tefsirinde iki günde yeryüzünün yaratıldığını iki günde de rızıkların takdir edildiğini dolayısıyla yeryüzünün tamamının dört günde yaratıldığını söylemektedir. Devamında gelen ayette de göklerin iki günde yaratıldığı bildirildiği için yer ve göklerin toplamda altı günde yaratıldığını söylemektedir.¹⁰

Elmalılı da bu ayetle ilgili olarak, (فِي يَوْمَيْنِ) ifadesinde iki ihtimal olduğunu söylemiştir. İlki (حَلَقَ) fiiline mütaallık mefulün fihi olduğu, ikincisi de zarf-ı müstakar olarak arz'dan hal-i mukadder olduğudur. İlkine göre mana, yeri (arzi) iki günde yarattı demek olur. Burada Elmalılı, yeryüzü yaratılırken henüz bizim bildiğimiz manada gün bulunmadığından (يوم) yevm kelimesinin mutlak vakit manasına yani iki nöbet manasına geldiğini ifade etmektedir. Bu iki vaktin de –Allah en iyi bilendir– (أُولَئِكَ يَرَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ) "İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi?" ayetince arzın semadan fetk olunduğu/ayrıldığı gün ile (وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا) "Yeri de yaydık"¹²

⁸ Fussilet 41/9-12.

⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an* (Mekke: Dâru't-Terbiyeti ve't-Turâs, ts), 21/437.

¹⁰ Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ebû Mansur Mâtürîdî, *Te'vilâtu ehli's-sünne* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426), 9/65.

¹¹ el-Enbiya 21/30.

¹² el-Hicr 15/19.

ayetinde buyrulduğu gibi yeryüzünün med olunduğu, yer kabuğunun kaymak gibi dönüşmeye başladığı gündür.¹³

Elmalılı, yukarıdaki ayete verdiği ikinci manayı da şöyle açıklamaktadır. “Arzı iki günde olmak üzere halk buyurdu. Bu surette arzın kaç günde yaratılmış olduğu anlatılmış olmayarak yaratıldıktan sonra iki gün içinde bulunması hali anlatılmış olur ki bu da seneyi ikiye bölen iki gündönümü nöbetidir. Çünkü yeryüzü bu iki vakit içinde deveran etmek üzere yaratılmıştır.” O, ayette geçen dört gün içinde dağları yaratma ve yaratılanlar için rızık takdir etme ifadesinin de daha önce geçen iki gün ile birlikte dört gün olduğunu ifade etmiştir. Böylece semavat ve arzın altı günde yaratıldığı ayetine de muvafık olduğunu söylemiştir.¹⁴

Fussilet sûresindeki ayetlere bakıldığında zahirde yeri iki günde yarattığı, içindeki dağları dört günde yarattığı daha sonra göğü de iki günde yarattığı anlatılmış, böylece toplamda gökleri ve yeri sanki sekiz günde yaratmış gibi anlaşılmaktadır. İşte bu noktada müsteşrikler Kur’ân’ın kendisiyle çeliştiğini iddia etmektedirler. Ancak Şa’râvî yukarıdaki ayette dağların dört günde yaratıldığı anlatılırken yerin yaratılış merhalesinin devam ettiğini, yerin dağlarla birlikte toplam dört günde yaratıldığını söylemektedir. Dolayısıyla gökler de iki günde yaratılmış ve toplamda yer ve gök altı günde yaratılmış olmaktadır. Böylece burada var olduğu iddia edilen çelişki aslında anlatımın inceliğine vakıf olunmadığı için ortaya çıkmaktadır.¹⁵

Yukarıdaki ayetler hususunda ulaşılabilen tüm tefsirlere kronolojik olarak başvurulmuş, semavat ve arzın yaratılmasında gün kavramına dikkat çeken müfessirlerin görüşüne yer verilmeye çalışılmıştır. Şa’râvî bu konuda kendinden önceki birçok müfessirle paralel bir düşünce sergilemiştir. Zahirde çelişkili gibi görünen bu durum aslında bir tenakuz değil anlatımın inceliğine vakıf olamamaktan kaynaklanmaktadır.

2. Sevmek ve İyilik Etmek

Görünürde çelişkili olduğu iddia edilen bir başka ayete de şu örnek gösterilebilir.

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ ۗ

¹³ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 295-296.

¹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/296-297.

¹⁵ Muhammed Mütevellî Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî* (Mısır: Ahbâru'l-Yevm, 1991), 26/83-84-85; Muhammed Mütevellî Şa'râvî, *Mu'cizetü'l-Kur'an* (Mısır: el-Kitâbü'l-Âlemî, 1414), 22/13515.

“Allah’a ve âhiret gününe iman eden bir topluluğun, Allah’a ve peygamberine düşmanlık eden kimselere -babaları, oğulları, kardeşleri yahut diğer akrabaları da olsa- sevgiyle bağlandıklarını göremezsın...”¹⁶

وَأَنْ جَاهِدَكَ عَلِيٌّ أَنْ تَشْرِكَ بِإِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبَهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا ۗ

Eğer anne baban, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarsa bu durumda onlara uyma ama yine de onlara dünyada iyi davran...¹⁷

Mücâdele sûresinde geçen ‘sevme’ kelimesini Mukâtil b. Süleyman ‘nasihat etme’ olarak açıklamıştır.¹⁸

Lokman sûresindeki ayette geçen ‘onlarla dünyada iyi geçin’ ifadesi dünyevî işlerde kendilerine itaat edilmesi, dinî konularda ise kendilerine itaat edilmemesi gerektiğine işaret eder.¹⁹

Yukarıdaki iki ayet incelendiğinde, birinci ayette, Allah’a düşmanlık eden eğer anne babanız bile olsa onları sevmeyin derken; ikinci ayette eğer anne babanız Allah’a şirk koşmanızı isterse onlara uymayın ve dünyada onlarla iyi geçinin demektir. Dolayısıyla İslam düşmanları bu iki ifadenin çelişkili olduğunu ve birbirleriyle bağdaşmadığını iddia etmektedirler. Ancak Şa’râvî bu iki ayetin çelişkili olmadığını, sevgi ve iyiliğin farklı şeyler olduğunu, kişinin kalben sevmediği bir kişiye de iyi davranabileceğini söylemektedir. Örneğin; yolda kalmış muhtaç birine yardım edildiği, ona iyilik yapıldığı zaman o kişinin tanınmasına veya sevilmesine gerek yoktur. Dinimizde birine yardım etmek veya iyilik etmek için onun tanınmasına gerek yoktur. Sevgi ise farklıdır, sevgi kalple ilgilidir. Ancak iyilik etmek ve iyi davranmak sevmekle aynı değildir. Bu sebeple bu iki ayet arasında çelişki yoktur sadece küçük bir fark söz konusudur.²⁰

3. Anne Babaya İhsanda Bulunmak

Şa’râvî; Kur’ân’a yüzeysel bakan kimselere kendi tabiriyle sathîler demektir. Ona göre sathîlerin ileri sürdüğü çelişki iddialarından biri de anne ve babaya iyiliği tavsiye eden ayetlerdir. Bu ayetlerde Yüce Allah anne babaya itaati emredip devamında sadece anneden söz edince birtakım Kur’ân düşmanları bunun bir çelişki olduğunu iddia etmişlerdir. İddialarına göre

¹⁶ el-Mücâdele 58/22.

¹⁷ Lokmân 31/15.

¹⁸ Ebu’l-Hasan Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyai’t-Turâs, 1423), 4/265.

¹⁹ Şihâbüddin Mahmud b. Abdullah el-Hüseynî Âlûsî, *Ruhu’l-meânî fi tefsîri’l-Kur’ani’l-azîm ve’s-seb’ü’l-mesâni*, thk. Ali Abdülbârî Atıyye (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1415), 11/86.

²⁰ Şa’râvî, *Mu’cizetü’l-Kur’an*, 1/87-88; Şa’râvî, *Tefsîru’s-Şa’râvî*, 24/15031.

Kur'ân'ın siyak ve sibakına göre anne babaya itaat emredildikten sonra hem anneden hem de babadan söz edilmelidir. Dolayısıyla ayette çelişik bir durumun mevcut olduğunu iddia etmişlerdir.²¹ Söz konusu ayetler Kur'ân'ı Kerim'de şu şekilde geçmektedir:

وَوَصِيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا ۚ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا ۚ وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا ۚ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَبَلَغَ اَرْبَعِينَ سَنَةً ۚ قَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِي ۙ أَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى الْوَالِدِي ۙ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ ۙ وَاَصْلِحْ لِي ۙ فِى ذُرِّيَّتِي ۙ اِنَّى تَبْتَ اِلَيْكَ وَاِنَّى مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ

“Biz, insana anne babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun (anne karnında) taşınması ve sütten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır. Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: “Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et. Neslimi de salih kimseler yap. Şüphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım.”²²

وَوَصِيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ ۚ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَيَّ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِى عَامِيْنَ اَنْ اَشْكُرَ لِي ۙ وَلِوَالِدَيْكَ ۙ اِلَى الْمَصِيْرِ

“Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır.”²³

Yukarıdaki iki ayete bakıldığında Allah anne babaya iyiliği tavsiye ettikten sonra sadece anneden söz etmiştir. Bu durum birtakım müsteşrikler tarafından çelişki olarak görülmüştür. Müsteşrikler ayetin baş tarafında anne ve babadan bahsedilip sonrasında sadece anneden bahsedilmesini bir belagat eksikliği, bir çelişki olarak görmüşlerdir.²⁴ Şa'râvî'nin bu ayetler hakkındaki görüşlerine geçmeden önce ayetlerin klasik tefsirlerdeki açıklamalarına değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bu konuda her iki ayete ve ayet ayrımlarına dikkat çeken tefsirlerle yetinmeyi uygun gördük.

Mâtürîdî, annenin çektiği sıkıntılardan söz edilirken babadan söz edilmeyişi hakkında şunu söylemiştir. Anne çocuğu taşıdığı sırada babaya düşen onun sevinç ve gururunu yaşamaktır. Aynı zamanda baba da annenin ihtiyaçlarını karşılamak ve ona bakmakla yükümlüdür.²⁵

Kurtubî (ö. 671/1273), Allah'ın (cc) sadece anneyi zikretmekle ona bir derece kazandırdığını, annenin çocuğu taşımakla bir derece daha ve nihayet

²¹ Şa'râvî, *Mu'cizetü'l-Kur'an*, 1/91-92.

²² el-Ahkâf 46/15.

²³ Lokmân 31/14.

²⁴ Şa'râvî, *Mu'cizetü'l-Kur'an*, 1/91-92.

²⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtu ehli's-sünne*, 8/303.

emzirmekle bir derece daha kazandırdığını söylemektedir. Bununla da Hz. Peygamberin (sav) itaate en layık olan kimdir sorusuna üç kez annen daha sonra baban şeklinde cevap verdiği²⁶ hadisine benzetmektedir.²⁷

Yukarıdaki iki ayette de Yüce Allah anne ve babaya iyi davranılmasını istedikten sonra sadece anneden bahsetmektedir. Bazı müsteşrikler ayetin baş tarafında anne babadan bahsedilirken sonrasında sadece anneden bahsedilip babadan hiç söz edilmemesini tenakuz ve ifade eksikliği olarak görmüşlerdir. Ancak dikkatle incelendiğinde bu durumun da ince bir detaya işaret ettiği görülmektedir. Yüce Allah Kur'ân'da yetişkin kimselere hitap etmektedir. Oysaki anne, insanın aklının ermediği bebeklik ve çocukluk çağında büyük sıkıntı ve zahmet çekmiştir. İnsanın anne karnına düştüğü andan itibaren annenin zahmeti başlamakta büyüyünceye kadar devam etmektedir. Çocuk ise büyüyüp akli erecek yaşa geldiğinde annesinin kendisi için çektiği sıkıntıları görmüş olmayacaktır. Etrafında hem annesini hem babasını görecektir. Dolayısıyla çocuk babasının kendisi için yaptıklarına tanıktır ancak zaman annesinin yaptığı iyiliklerin üstünü örtmüştür. Bu nedenle Allah anne ve babaya itaati emrettikten sonra annenin çektiği zahmeti ve yaptığı iyilikleri hatırlatmak suretiyle anneden söz etmiştir.²⁸

Yukarıdaki ayetlerin dışında İsrâ sûresinde hem annenin hem de babanın çocukları için yaptıkları hem genel hem de özet bir ifadeyle anlatılmıştır. (وَقُلْ رَبُّ أَرْحَمُهُمَا كَمَا رَبَّيْنِي صَغِيرًا) "Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı." ²⁹ Bu ayette hem annenin hem de babanın aynı ayda evlatlarını koruyup yetiştirdikleri belirtilmiştir. Ancak yukarıdaki ayetlerde sadece anneden söz edilmesi annenin çektiği zahmet ve sıkıntının babanınkinden daha fazla olması hasebiyledir.³⁰

Şa'râvî anne ve baba ile alakalı olarak yukarıdaki ayette sadece anneden söz edilmesinin altındaki ince noktayı gözler önüne sermiştir. Burada müsteşriklerin iddia ettiklerinin aksine bir çelişki değil; anne ve baba rollerinin farklı olmasından kaynaklanan bir incelik söz konusudur.

²⁶ İmam Ahmed İbn Hanbel, *Müsnedu'l-imâm Ahmed b. Hanbel* (y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 33/230.

²⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebîbekr b. Ferh el-Ensârî el-Hazrecî Şemsüddin Kurtubî, *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmet Berdûnî, İbrahim İtfeyyîş (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384), 14/64.

²⁸ Şa'râvî, *Mu'cizetü'l-Kur'an*, 1/90-91.

²⁹ el-İsrâ 17/24.

³⁰ Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî*, 13/8455.

4. Allah'ın Emrinin Gelmesi Hususu

Müsteşriklerin anlamakta sıkıntı çektikleri ve çelişkili gibi gördükleri ayetlerden bir diğeri de Nahl sûresindeki şu ayeti kerimedir:

أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ

“Allah'ın emri gelmiştir. Artık onu istemekte acele etmeyin.”³¹

Buradaki ayette ilk olarak mazi kalıbında ‘etâ’ (أَتَىٰ) fiili kullanılmış, daha sonra da onun acele gelmesini istemeyin buyrulmuştur. Bu durum yine müsteşriklerin dikkatini çekmiş burada bir mantık hatası olduğunu iddia etmişlerdir. Mazi kalıbında gelen olmuş ve bitmiş bir konuda nasıl olur da onun gelmesi konusunda acele etmeyin, denildiğini öne sürmüşlerdir. Bunun bir çelişki olduğu konusunda da ısrarcı olmuşlardır.

Birtakım klasik tefsirlerde ayetle ilgili açıklayıcı izahatlar yapılmıştır. Bunların sadece bir kısmına değinmekle yetinilecektir.

Taberî bu ayetle ilgili olarak; ‘Allah'ın emri size yaklaştı artık onun bir an önce vuku bulmasını istemeyin,’ demektedir. Ancak Allah'ın emrinin ne olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bazı alimlere göre Allah'ın emri ifadesinden maksat; Allah'ın hükümleri, emir ve yasaklarıdır. Diğer bir topluluğa göre ise bu Allah katından müşriklere gelen bir uyarıdır. Allah kıyamet saatinin yaklaştığını, azap ve cezalarının yakın olduğunu haber vermektedir. Taberî'ye göre ikinci görüş daha isabetli görünmektedir.³²

Mâtürîdî, bu ayet hakkında Allah'ın emrinin bizzat geldiğini, vuku bulduğunu değil yakınlaştığının kastedildiğini söylemektedir. Allah'ın bilgisi ve eserinin geldiğini, ortaya çıktığını da söylemenin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Buradaki gelme fiilinin “Hak geldi, batıl yok oldu” ayetindeki gibi bir yerden başka bir yere gelme fiili olmadığını vurgulamıştır.³³

Mâverdî, ‘onun acele gelmesini istemeyin’ ifadesinin iki anlama gelmesinin muhtemel olduğunu söylemektedir. İlki, ‘Onu yalanlamakta acele etmeyin çünkü o geciktirilmeyecektir’ anlamına gelebileceği, ikinci olarak da ‘vaktinden önce gelmesini istemeyin çünkü o vaktinden önce de gelmeyecektir,’ anlamında olabileceğidir.³⁴

Yukarıdaki ayette öncelikle Allah'ın emri gelmiştir derken sonrasında onun acele gelmesini istemeyin demektedir. “Geldi” (أَتَىٰ) fiili geçmiş zaman

³¹ en-Nahl 16/1.

³² Taberî, *Câmi' u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*, 17/162.

³³ Mâtürîdî, *Te'vilâtu ehli's-sünne*, 6/471.

³⁴ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî Maverdî, *en-Nüketu ve'l-uyûn*, thk. Seyyid b. Abdülmaksud b. Abdurrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts), 178.

ifade ederken “artık onun acele gelmesini istemeyin” (تَسْتَعْجِلُوهُ) ifadesi gelecek zaman ifade etmektedir. Bunun da mantığa uygun olmadığı iddiası öne sürülmektedir. Ancak hakikat bundan farklıdır. Çünkü Allah konuştuğu zaman beşerin konuşması gibi konuşmaz. O, zamandan ve mekândan münezzehtir. Ayette kullanılan geldi fiili Allah’ın nezdinde olup bitmiş ve sonuçlanmış bir iştir. Ancak kullar nezdinde o daha vaki olmamış bir olaydır. Bu nedenle ayette geçmiş zaman ve gelecek zaman kipinin birlikte kullanılması bir çelişki değildir. Allah’ın ilmi ve kudretiyle kulun ilminin farklı oluşundandır.³⁵

Yukarıdaki ayette bahsedilen bir diğer husus da Allah’ın emrinin gelmesini istemekte acele edilmemesi konusudur. Kıyametin kopması ve bunun bilgisi Allah’ın katında kararlaştırılmıştır. Hiçbir güç ona engel olamaz ve o kıyamet çok dehşet verici bir olaydır. Ancak müşrikler bunu idrak edemez ve bir an önce gelmesini ister. Bu nedenle Allah onun bir an önce gelmesini istemeyin demektedir.³⁶

Zahirde dil kurallarına aykırı gibi görünen bu ayetle ilgili olarak Şa’râvî, zaman kavramının biz kullar için bir anlam ifade ettiğini ama Allah’ın zaman ve mekândan münezzehe olduğunu vurgulayarak ayette çelişki ve anlaşılabilir bir durum olmadığını anlatmaya çalışmıştır.

Şa’râvî, yukarıdaki ayete benzeyen başka bir ayet örneğinden de söz etmiştir.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ آأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمَّيَ إِلَهَيْنِ مِن دُونِ اللَّهِ

“Allah, kıyamet günü şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara, Allah’ı bırakarak beni ve anamı iki ilah edinin, dedin?”³⁷

Bu ayetle ilgili olarak Şa’râvî şu açıklamaları yapmıştır. Bilindiği gibi her olayın bir zamanı ve mekânı vardır. Yukarıdaki ayette geçen olayın zamanı kıyamet saati, mekânı da insanların toplanacağı mahşer ve meşhed yeridir. Her türlü eksiklikten münezzehe olan Allah da tüm zaman ve mekânın yaratıcısıdır. Bir olaydan söz edeceği zaman yüce Allah geçmiş veya gelecek herhangi bir zamanla bahsedebilir. Çünkü o; geçmiş, hâl olan ve gelecekte vuku bulacak tüm olayları yaratmıştır. Zaman kavramı ise biz insanlar için geçerlidir. Örneğin yarın bir kişiyle buluşacaksak eğer “falanla buluştum” demeyiz. Çünkü biz insanlar, zamana hâkim değiliz. Zamana hâkim olan

³⁵ Şa’râvî, *Mu’cizetü’l-Kur’an*, 1/92-93.

³⁶ Şa’râvî, *Mu’cizetü’l-Kur’an*, 1/93.

³⁷ el-Mâide 5/116.

Allah'ın kudretini görmeli ve bizim kudretimizin ne kadar sınırlı olduğunun farkında olmalıyız.³⁸

Şa'râvî, aşağıdaki ayetin de buna işaret ettiğini savunmaktadır.

وَلَا تَقُولُنَّ لِنَشِيِّءِ إِيَّيْ فَاعِلٌ ذَلِكَ عَدَا إِيَّالَ أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ

"Hiçbir şey hakkında sakın 'yarın şunu yapacağım' deme! Ancak, 'Allah dilerse yapacağım' de."³⁹

Şa'râvî bu ayetin kulun kudreti ile Allah'ın kudreti arasındaki farkı ortaya çıkardığını ve kişinin yarın ne yapacağı hususunda kesin bir kanıdı olamayacağını anlattığını savunmaktadır.⁴⁰

Şa'râvî müsteşriklerin çelişkili gibi gördükleri yukarıdaki ayeti, aslında Kur'ân'ın ruhunu anlayamadıkları ve Allah'ın kudretinin sonsuzluğunu bilemedikleri için çelişkili olduğunu düşündüklerini söylemiştir. Oysa ki çelişkili gibi görünen o ayette Allah'ın kudretinin sonsuzluğu yatmaktadır.

5. Fil Sûresindeki 'Görme' Kelimesi

Müsteşriklerin yadırgadıkları hususlardan biri de Fîl sûresinin ilk ayetindeki "Görmedin mi?" sorusudur.

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ

"Rabbinin, fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?"⁴¹

Müsteşrikler buradaki "Görmedin mi?" sorusunun abes olduğunu iddia etmektedirler. Çünkü Hz. Muhammed (sav) fil yılında, fil olayından sonra doğmuştu. Onun fil olayını görmediği herkesçe malumdu. Bu nedenle Allah'ın peygamberine fil olayını görüp görmediğini sorması gereksiz ve abes bir sorudur.⁴²

Bunula ilgili olarak klasik tefsirlerde birtakım yorumlar yapılmıştır. Ayetle alakalı olarak bir kısmına değinmekle yetinilecektir.

Taberî buradaki görmekten maksadın kalp gözüyle bakıp görmek olduğunu söylemiştir.⁴³ Semerkandî ise buradaki 'görmedin mi' sorusunun 'haberdar olmadın mı' anlamında kullanıldığını, asıl maksadın soru sormak değil, haberdar etmek olduğunu söylemiştir.⁴⁴ el-Mekkî'ye göre 'görmedin mi' sorusu taaccüp için olabileceği gibi tehvil ve tazim için de

³⁸ Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî*, 6/3468-3469.

³⁹ el-Kehf 18/23-24.

⁴⁰ Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî*, 6/3469.

⁴¹ el-Fil 105/1.

⁴² Şa'râvî, *Mu'cizetü'l-Kur'an*, 1/94.

⁴³ Taberî, *Câmi'ul-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 3/605.

⁴⁴ Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, ts., 3/618.

olabilmektedir.⁴⁵ Mâverdî de kendinden önceki müfessirlerin görüşlerine paralel olarak, haberdar olma anlamında olabileceği gibi 'fil sahiplerine yapılanların etki, âsâr ve kalıntılarını görmedin mi' şeklinde de anlaşılabilirliğini söylemektedir.⁴⁶ Beydâvî de hitabın Hz. Peygambere yapıldığını, Hz. Peygamberin fil olayını görmediğini ancak eserine şahit olduğunu, mütevatir haberlerini aldığını ve dolayısıyla fil olayını görmüş kadar olduğunu söylemektedir.⁴⁷

Şa'râvî'ye göre buradaki görme lafzından maksat fil olayındaki o büyük mucizeyi görmektir. Kişinin gördüğü şey nasıl zihnine yerleşiyorsa Allah buradaki mucizenin de zihinlere yerleşmesini istemektedir. Çünkü bu olayda imanı ilgilendiren büyük bir mucize vardır. Bu mucize de zafiyetten bir güç yaratmadır ki bunu da Allah'tan başka hiç kimse yapamaz. Küçük küçük kuşlar Allah'ın izniyle devasa fil ordusuna galip gelmiştir. Bu da Allah'ın kudretinin bir sonucudur.⁴⁸

Şa'râvî bu ayette ayrıca Allah'ın, fil olayını resulüne bildirirken, Allah'ın bildirmesinin peygamberin görmesinden bile daha doğru olacağını vurguladığını söylemektedir. Çünkü peygamber burada Allah'ın bildirmesi ile bilmekte ve bu da doğrulukta şüphe götürmez bir kesinlik ifade etmektedir. İnsanların bildirdiği haberler ve rivayetler hem doğru hem yanlış olma ihtimalini barındırmaktadır. Ancak Allah'ın bildirmesi kulların bildirmesine benzememekte insanın gözüyle görmesinden bile daha kat'i bir nitelik taşımaktadır. Zira bazen göz bile insanı yanıltabilmekte gerçeği görmeyi engelleyebilmektedir. Ama Allah hakikati tüm zaviyeleriyle görmeyi sağlamaktadır. Bu nedenle Şa'râvî, Allah'ın (أَلَمْ تَرَ) 'görmedin mi' ifadesini kullanmasının çok yerinde bir kullanım olduğunu söylemektedir.⁴⁹

Kur'ân'ı Kerim'de bu ayet dışında da Allah'ın gaybî bir haberden söz edeceği zamanlarda görme fiilini kullandığı görülmüştür. Aşağıdaki ayet örneğinde olduğu gibi Allah (cc) görme fiilini (تَرَى) kullanmıştır.

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ

⁴⁵ Ebû Muhammed b. Ebî Tâlib Mekkî, *el-Hidâye ilâ buluğî'n-nihaye fi ilmi'l-meâni'l-Kur'an ve tefsîrihi ve ahkâmihî ve cümelin min fûnûni ulûmih*, thk. Şahid el-Bûşeyhî (y.y.: Mecmûatü Buhûsî'l-Kitâbi ve's-Sünne, 1429), 8435.

⁴⁶ Mâverdî, *en-Nüketu ve'l-uyûn*, 338.

⁴⁷ Nâsirüddîn Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı (Beirut: Dâru İhyai't-Turâsî'l-Arabi, 1418), 339.

⁴⁸ Şa'râvî, *Mu'cizetü'l-Kur'an*, 1/94.

⁴⁹ Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî*, 4/2263.

“Suçlular, Rablerinin huzurunda boyunlarını büküp, “Rabbimiz! (Gerçeği) gördük ve işittik. Artık şimdi bizi (dünyaya) döndür ki, salih amel işleyelim. Biz artık kesin olarak inanmaktayız” dedikleri vakit, (onları) bir görsen!”⁵⁰

Kur’ân’ı Kerim’de muasırlara yapılan hitaplarda da zaman zaman görme fiili (يَرَوْنَ) kullanılmıştır. Buna örnek olarak da aşağıdaki ayet örnekleri verilebilir.

بَلْ مَتَّعْنَا هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَتَّى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ

“Doğrusu biz, onları ve atalarını yaşattık hatta o ömür onlara uzun geldi, fakat şimdi görmüyorlar mı o Arzı etrafından eksiltip duruyoruz, o halde galip onlar mı?”⁵¹

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

“Onlar, bizim yeryüzüne (kudretimizle) gelip onu etrafından eksilttiğimizi görmediler mi? Allah, hükmeder. O’nun hükmünü bozacak hiçbir kimse yoktur. O, hesabı çabuk görendir.”⁵²

Yukarıdaki ayet örneklerinde olduğu gibi Yüce Allah hem gaybî bir haber verirken hem de o güne dair bir haber verirken görme fiilini (يرى) kullanmıştır. Çünkü Yüce Allah’ın bildirmesi beşerin gözle görmesinden bile daha kesin ve kat’îdir. Dolayısıyla Şa’râvî’ye göre Allah’ın bu ayetlerde görme fiilini kullanması haber verilen şeyin kat’îliğine işarettir.⁵³

Bazı alimler, müsteşriklerin fil olayını fazla dile getirmelerinden etkilenmiş olacak ki fil ordusunun hastalık, mikrop vs. nedenlerle yenilgiye uğradığını iddia etmektedirler. Şa’râvî, burada Muhammed Abduh ve Cemaleddin Afganî gibi alimleri kastetmektedir.⁵⁴ Bu gibi alimlerin gaybî meseleleri İslam’dan çıkarmak ve mucizeleri peygamberlerden nefyetmek istediklerini söylemektedir. Beşer aklına ya da fizik kanunlarına uymayan hakikatleri kabul etmeyip maddî ve aklî izahatlarla izah etmeye çalıştıklarını da sözlerine eklemektedir.⁵⁵ Zira Muhammed Abduh tefsirinde; (طيرا) kelimesini uçan her türlü canlı olarak açıklamış, (ابايل) kelimesine de grup ve topluluk anlamı vermiştir. Allah’ın Ebrehe ordusuna rüzgarla gönderdiği sinek veya sivrisinek gibi hayvanların ordudaki herkese, ayaklarında taşıdıkları çiçek hastalığı ve kızamık mikroplarını bulaştırdığını ve bunun derilerinde döküntüler meydana getirerek kendilerini helak ettiğini

⁵⁰ es-Secde 32/12.

⁵¹ el-Enbiyâ 21/44.

⁵² er-Râd 13/41.

⁵³ Şa’râvî, *Tefsîru’ş-Şa’râvî*, 12/7403.

⁵⁴ Muhammed Mütevellî Şa’râvî, *Tefsîru cüz’i ‘amme* (Mısır: Dâru’r-Râye, 1429), 575-576.

⁵⁵ Şa’râvî, *Tefsîru cüz’i ‘amme*, 576.

nakletmiştir.⁵⁶ Ancak Şa'râvî bu görüşe kesinlikle katılmamaktadır. Çünkü Hz. Peygamber (sav) fil yılında doğmuştu ve kendisine kırk yaşında peygamberlik verilmişti. Dolayısıyla bu ayet nazil olduğu sırada Hz. Peygamberin çevresinde atmışlı, yetmişli, seksenli, hatta doksanlı yaşlarda fil olayına tanıklık eden insanlar muhakkak vardı. Hz. Peygamber de kendisine indirilen Kur'ân ayetlerini küçük büyük demeden herkese okumuştur. Hz. Peygamber'e inanan ve her fırsatta onu yalancı çıkarmaya çalışan insanların çoğunlukta olduğu o dönemde hiç kimse çıkıp fil olayının bu şekilde gerçekleşmediğini dile getirmedi. Bu insanlar; fil olayının bu şekilde gerçekleşmediğini ne kuşların geldiğini ne de gagalarında taşlar taşıdığını görmediğini iddia etmedi. Eğer öyle olsaydı muhakkak birileri çıkıp bu olayın böyle gerçekleşmediğini söylerdi. Dolayısıyla olay aynen vaki olduğu gibi anlatılmış, Allah'ın kudreti gün yüzüne çıkmıştır.⁵⁷

İbn Âşûr da tefsirinde Fil Olayına değinmiş, bu ayet nazil olduğu vakitte, çocukluğunda ya da gençliğinde fil olayına şahit olan Ebû Kuhâfe, Ebû Talib ve Übey b. Halef gibi kimselerin hayatta olduğunu söylemiştir. Görme fiilinin bu kimselere ithafen nazil olduğunu söylemenin de mümkün olabileceğini ifade etmiştir.⁵⁸ Dolayısıyla bu kimselerin Fîl sûresinde nazil olan ayetlere herhangi bir itirazda bulunmadıkları anlaşılmaktadır.

6. Münafıkların Şهادeti ve Tekzip Edilmeleri

Şa'râvî'ye göre müsteşriklerin çelişkili olduğunu iddia ettikleri bir başka konu da Münâfikûn sûresindeki şu ayet-i kerimedir.

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ

"(Ey Muhammed!) Münafıklar sana geldiklerinde, "Senin, elbette Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz" derler. Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor. (Fakat) Allah, o münafikların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder."⁵⁹

Yukarıdaki ayette münafikların Muhammed'in (sav) Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ettikleri söylenmekte, Allah'ın da bunu bildiği ifade edilmektedir. Ancak sonrasında münafikların da yalancı oldukları söylenmektedir. Oysaki münafiklar Hz. Peygamberin Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ettiklerini söylemektedirler. Yalan ise söylenen şeyin vakıya uymaması demektir. Yahudilerin söyledikleri ise bizzat vakıanın

⁵⁶ Muhammed Abduh, *Tefsîru cüz'i 'amme* (Mısır: Şeriketu Musahameti Mısriyye, 1341), 157-158.

⁵⁷ Şa'râvî, *Mu'cizetü'l-Kur'an*, 94-95; Şa'râvî, *Tefsîru cüz'i 'amme*, 575-576.

⁵⁸ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed b. et-Tâhir et-Tûnusî İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyyetu li'n-Neşri, 1984), 30/545.

⁵⁹ el-Münâfikûn 63/1.

kendisidir. Dolayısıyla onların yalancı olduklarının söylenmesi çelişkili görünmektedir.⁶⁰

Şa'râvî'nin bu ayet hakkındaki açıklamalarına geçmeden önce belli başlı bazı müfessirlerin tefsirlerindeki açıklamalara başvurmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Ferrâ (ö. 207/822), tefsirinde buradaki yalanlamanın münafıkların kalplerinde olana yapıldığını söylemektedir. Çünkü onların nifakları kalplerindedir ve şahitlikleri kalplerinde olana uymamaktadır. Allah onların kalplerinde olan nifakı bildiği için açığa vurdukları imanlarını kabul etmeyip onları yalancı kabul etmektedir.⁶¹

Taberî de burada münafıkları yalanlamanın, münafıkların içlerinde olanı açığa vurma konusunda yalancı olduklarını vurguladığını savunmaktadır. Çünkü onlar kalplerinde Allah Resulüne inanmayıp dilleriyle kalplerinde olanın aksini söyledikleri için yalancı olarak anılmışlardır.⁶²

Şa'râvî, kendinden önceki müfessirlerin de görüşüne paralel olarak, burada yalanın Yahudilerin söyledikleri sözde olmadığını, onların kalplerinde olduğunu söylemektedir. Yahudilerin söyledikleri Muhammed'in Allah'ın peygamberi olduğu sözü elbette ki hakikattir. Ancak yalan, onların 'şahitlik ettik' sözlerindedir. Aslolan şey, dilin, kalpte olanı ifade etmesidir. Ancak onlar kalben Hz. Muhammed'e inanmadıkları için dilleri ile söyledikleri kalplerinde olanı ifade etmediği için onlara yalancılar denmektedir.⁶³ Sıdk (doğruluk), dil ile kalbin aynı şeyi söylemesidir. Sözü geçen Yahudilerde dil ve kalp aynı şeyi söylemediği için onlara yalancılarifadesi kullanılmaktadır.⁶⁴ Dolayısıyla ayette herhangi bir çelişki olmayıp derin düşünüldüğünde manasının daha net ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

7. İnsanın Sorguya Çekilmesi

Şa'râvî Kur'ân'da zahirde çelişkili gibi görünen ayetlere bir başka örnek de Rahmân ve Saffât sûrelerindeki şu iki ayeti örnek göstermiştir.

فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ

⁶⁰ Şa'râvî, *Mu'cizetü'l-Kur'an*, 1/96-97.

⁶¹ Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdullah b. Manzûr ed-Deylemî Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'an li'l-Ferrâ*, thk. Ahmed Yusuf Necati, Muhammed Ali Neccar (Mısır: Dâru'l-Misriyye, 2010), 3/158.

⁶² Taberî, *Câmi'ul-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 23/390.

⁶³ Şa'râvî, *Mu'cizetü'l-Kur'an*, 1/97.

⁶⁴ Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî*, 25/15395.

“İşte o gün ne insana ne cine günahı sorulmayacak.”⁶⁵

وَقَفُّوْهُمْ عَنْهُمْ مَسْؤُولُونَ

“Onları tutuklayın, çünkü onlar sorguya çekilecekler!”⁶⁶

Yukarıdaki ayetler karşılaştırıldığında birinde insanın sorguya çekileceği anlatılırken birinde de sorgulanmayacakları vurgulanmaktadır. Dolayısıyla zahirde çelişkili gibi görünmektedirler. En eski tefsirlerden olan Garîbü'l-Kur'ân'ında Zeyd b. Ali Rahman sûresindeki ayetle ilgili olarak hiç kimseye başkasının günahının sorulmayacağı şeklinde bir açıklama yapmıştır.⁶⁷ Mukâtil de Allah'ın onları hesaba çekmeyeceğini çünkü tüm amellerini kendilerine bildirileceğini ifade etmiştir.⁶⁸ Taberî de onlara başkalarının günahlarının sorulmayacağını, kendi günahlarının da kendilerine haber verileceğini söylemiştir.⁶⁹

Yukarıdaki ayetlere bakıldığında birinde sorguya çekilecekleri anlatılırken birinde çekilmeyecekleri anlatılmaktadır. İslam düşmanları bunun bir çelişki olduğunu, Hz. Muhammed'in ne söylediğini unuttuğunu iddia etmişlerdir. Ancak gerçek durum bundan farklıdır. Çünkü soru sormak her zaman bilgi elde etmek için değildir. Öğretmenin öğrencisine soru sorması ve öğrencinin öğretmene soru sormasının sebepleri farklıdır. Öğrenci bilgi elde etmek için sorarken öğretmen öğrencinin durumunu ortaya çıkarmak için sormaktadır. Birinci ayet bilgi elde etmek için sormayı reddetmektedir çünkü Allah (cc) onların yapıp-ettiklerini hakkıyla bilmektedir. Bu nedenle o gün onlara hiçbir şey sorulmayacağını söylemektedir. İkinci ayette ise onların sorguya çekilecekleri, yapıp ettiklerini ikrar edecekleri vurgulanmaktadır. Allah'ın (cc) bilmediği bir şeyi söylemek için değil, kendi aleyhlerine şahitlik etmeleri için sorgulanacaklardır. Ayetin öncesi ve sonrası da bunu teyit etmektedir. Dolayısıyla müsteşriklerin iddia ettiği gibi bir çelişki söz konusu değildir.⁷⁰

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere her iki ayet aynı olayın farklı boyutlarını ortaya koymaktadır. İddia edildiği gibi çelişkili bir durum söz konusu olmayıp, aynı olayın farklı yönleri ortaya konmuştur.

⁶⁵ er-Rahmân 55/39.

⁶⁶ es-Saffât 37/24.

⁶⁷ Ebu'l-Hasan Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib, *Garîbü'l-Kur'an*, thk. Muhammed Yusufüddin (Haydarabad, 1422), 254.

⁶⁸ Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâs, 1423), 4/201.

⁶⁹ Taberî, *Câmi'ul-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 23/51.

⁷⁰ Şa'râvî, *Mu'cizetü'l-Kur'an*, 1/98-99.

8. Kişinin Başkasının Günahını Yüklenmesi

Şa'râvî Kur'ân'da çelişkili gibi görünen ayetlere örnek olarak şu iki ayeti de göstermiştir.

وَلَا تَرْتَرُ وَأَزْرَةً وَزُرَّ أُخْرَى ۝

*"Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez."*⁷¹

وَلِيَحْمِلُنْ أَثْقَالَهُمْ وَأَتَقَالَا مَعَ أَثْقَالِهِمْ ۝

*"Onlar mutlaka kendi günah yükleriyle birlikte başka yükler de yüklenecekler..."*⁷²

Yukarıdaki iki ayet incelendiğinde birinde hiçbir suçlunun başkasının günahını yüklenemeyeceği anlatılırken, diğerinde suçluların kendi suçları dışında başkalarının suçunu da yüklenecekleri anlatılmaktadır. Zahir itibarıyla çelişkili görünen bu durum Kur'ân düşmanlarının dikkatini çekmiş ve Kur'ân'a saldırmalarına neden olmuştur.

Şa'râvî'nin bu konudaki açıklamalarına geçmeden önce ayetlerin klasik tefsirlerdeki açıklamalarına değinmek faydalı olacaktır.

En eski müfessirlerden Yahya b. Sellam (ö. 200/815), tefsirinde bu ayette geçen kişinin kendi günahlarıyla beraber yüklediği günahlar, dalalet konusunda kendisine uyanların da günahlarını yüklenmesini kastetmektedir ki bu onların da kendi günahlarından bir şey eksiltmeyecektir, şeklinde bir açıklama yapmıştır.⁷³

Taberî de ayette kastedilen başkalarının günahlarını yüklenme meselesinin bu dünyada insanları dalalete ve kötü yola çağırın insanların, kendilerine uyanların da günahlarını yükleneceklerini bildirmektedir.⁷⁴

Mâtüridî de kişinin; dalalete çağırdığı ve doğru yoldan saptırdığı insanların günahlarını yükleneceğini bildirmekte Nahl süresi 25. ayetin de buna işaret ettiğini haber vermektedir. (لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُبْغُونَ) (يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۝ أَلَا مَا يُزْرُونَ) *"Böylece kıyamet gününde kendi günahlarını tam olarak, bilgisizce saptırdıkları kimselerin günahlarının da bir kısmını yüklenirler. Dikkat et, yüklendikleri ne kötüdür."*⁷⁵

Şa'râvî yukarıdaki iki ayet örneği ile ilgili olarak kendinden önceki müfessirlerin ve özellikle Mâtüridî'nin çizgisini takip eden bir açıklama

⁷¹ el-En'âm 6/164.

⁷² el-Ankebût 29/13.

⁷³ Yahya b. Sellam b. Ebî Sa'lebe et-Teymî bi'l-Velâi, *Tefsîru Yahyâ b. Sellam*, thk. Hind Şelbî (Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425), 2/620.

⁷⁴ Taberî, *Câmi'ul-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 20/16.

⁷⁵ en-Nahl 16/25. Mâtüridî, *Te'vilâtu ehli's-sünne*, 8/213.

getirmiştir. O, yukarıdaki iki ayetin aslında çelişkili olmadığını Nahl sûresi aşağıdaki ayeti kerimesinin bunu daha iyi açıkladığını söylemiştir.

لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ

“Böylece kıyamet gününde kendi günahlarını tam olarak, bilgisizce saptırdıkları kimselerin günahlarının da bir kısmını yüklenirler. Dikkat et, yükledikleri ne kötüdür.”⁷⁶

Bu ayeti açıklarken Şa’râvî insanın, hayatının her alanında sosyal, ahlaki ve diğer alanlarda çeşitli davranışlar sergilediğini ve davranışlarının sonucu olarak karşılığını elbet alacağını söylemektedir. Dolayısıyla insanın hayatın her alanında işlediği suçlardan ve dalaletle saptırdığı insanlardan sorumlu tutulacaktır. Dalaletle sevk ettiği insanlardan, şayet o insanlar dalaletle düşerlerse onların da günahlarını yüklenecelerdir. Bunun yanında kendi günahlarını da tastamam üstleneceklerdir.⁷⁷

İkinci ayette sözü edilen, başkasının günahlarını yüklenenlerden maksat, bu dünyada Allah (cc) yolundan saptıran kimselerdir. Bu kimseler kendi sapkınlıkları dışında yoldan saptırdıklarının da günahlarını yüklenenlerdir. Oysaki sadece sapkın kişiler kendi sapkınlıklarının günahlarını yüklenirler. Ancak yoldan saptıranların durumu farklıdır. Onlar hem kendi sapkınlıklarının hem de yoldan saptırdıklarının günahlarını üstlenirler. Böylece çelişkili gibi görünen bu ayetler Şa’râvî’ye göre ince bir ayrıma dikkat çekmektedir. Bu ayrım Şa’râvî’ye göre Kur’ân’ın anlatımının eşsizliğini gösteren mucizevî bir yöndür.⁷⁸

Yukarıda da anlatıldığı üzere kişinin başkasının günahını yüklenmesi meselesi iki farklı boyutu içermektedir. Kişi yanlış yolda olmasının günahını yüklenirken, yanlış yola sürüklediği insanların günahını ayrıca yüklenecektir. Yanlış yola saptırdığı insanların günahını yüklenirken kendi yanlışlığının günahından da hiçbir şey eksilmeyecektir.

9. Şiddetli ve Merhametli Olmak

Fetih sûresinde geçen ve Müslümanların özelliklerinden bahseden aşağıdaki ayete de zahirî olarak bakanların çelişkili bulduğu iddia edilmektedir.

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا

⁷⁶ en-Nahl 16/25.

⁷⁷ Şa’râvî, *Tefsîru’s-Şa’râvî*, 13/7866.

⁷⁸ Şa’râvî, *Mu’cizetü’l-Kur’an*, 1/100-101.

“Muhammed, Allah'ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde hâlinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün.”⁷⁹

Bu ayette müminlerin vasıflarından bahsedilirken bir yandan sert oldukları ifade edilirken bir taraftan da merhametli oldukları söylenmiştir. Ayete sathî olarak bakanların bu iki zıt özelliğin nasıl bir arada bulunabileceğini sorgulamışlardır. İnsan ahlakında aynı anda nasıl iki zıt özelliğin bir arada bulunabildiğini merak etmiş ve bunun çelişki olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak Şa'râvî bu ayeti derinlemesine inceleyen bir kişinin şunu görebileceğini söylemiştir. İslamiyet, ahlakî olarak kişiyi tek bir renge boyamamaktadır. İslam insanı aynı anda her renge boyamaktadır. Çünkü kişiyi sadece merhamet üzere yaratsa, sert duyguları yok olur; sadece sertlik üzerine yaratsa o zaman da rahmet duyguları yok olurdu. Oysaki Kur'ân'ı Kerim inanan ve inanmayan herkese indirilmiştir. Bazı kimselere merhametle yaklaşılması gerekirken bazı kimselere sert ve şiddetli yaklaşılması gerekmektedir. İslam kültürünün tam olarak oluşabilmesi için tüm bu hasletlerin inananlarda bulunması elzemdir.⁸⁰

Kur'ân'ı Kerim'de yukarıdakine benzer bir durum, başka bir ayet-i kerimede de zikredilmiştir. Mâide sûresinde geçen söz konusu ayet-i kerime şu şekildedir.

...أَذَلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعْرَجَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ...

“Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kafirlere karşı güçlü ve onurludurlar.”⁸¹

Bu ayet müminlerin tek bir tavra sahip olmadıklarını, sahip oldukları tavrın kendilerine Allah tarafından verildiğinin bir ispatıdır. Müminler; kafirler söz konusu olduğunda güçlü, aziz ve şedit olurken, müminlere karşı yumuşak, şefkatli ve merhametlidirler. Bu Kur'ânî tavrı, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'in de siretlerinde açık bir şekilde görülmektedir. Hz. Ebûbekir'in yumuşak ve merhametli tavrı Ridde Savaşları'nda yerini öfke ve şiddete bırakmıştır.⁸²

Genel olarak Şa'râvî inanan bir insanın ahlakî karakterinde hem merhamet hem şiddetin ayna anda var olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Çünkü Şa'râvî'ye göre ahlakın iki boyutu vardır ve her iki boyutun da bir

⁷⁹ el-Fetih 48/29.

⁸⁰ Şa'râvî, *Tefsîru'ş-Şa'râvî*, 6/3787-3789.

⁸¹ el-Mâide 5/54.

⁸² Şa'râvî, *Tefsîru'ş-Şa'râvî*, 23/14422.

müminde bulunması gerekmektedir. Birinin eksik olması inanan insandaki ahlaki özelliğin eksik olmasına sebep olacaktır.

10. Kafirlerin Durumu

Tevbe sûresinin on ikinci ayetinde kafirlerle ilgili olarak geçen ve antlaşmalarını bozmaları ile alakalı olan ayetle ilgili, müsteşrikler tenakuz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Söz konusu olan ayet şu şekilde geçmektedir.

وَإِنْ نَكُتُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعْنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أُمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ

“Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa, küfrün elebaşlarıyla savaşın. Çünkü onlar yeminlerine riayet etmeyen kimselerdir. Umulur ki, vazgeçerler.”⁸³

Yukarıdaki ayette geçen (وَإِنْ نَكُتُوا أَيْمَانَهُمْ) ‘eğer yeminlerini bozarlarsa’ ifadesi onların bir yemin, bir anlaşmaya sahip olduklarını göstermektedir. Devamında gelen (لَا أَيْمَانَ لَهُمْ) ‘onların bir yeminleri yoktur’ ifadesi de anlaşmayı kafirlerden nefyetmiş onların herhangi bir yemin veya anlaşmaya sahip olmadıklarını ifade etmiştir. Aynı ayette, aynı anda hem bir olayın varlığı/sübutu hem de yokluğu/nefyi bulunmaktadır. Dolayısıyla müsteşrikler ayette apaçık bir tenakuz olduğunu iddia etmişlerdir.⁸⁴

Şa’râvî de bu iddiaya şöyle bir yaklaşım sergilemiştir. Bir cümlede aynı anda bir şeyin varlığı ve yokluğu, ya da birbirine tamamen zıt durumların oluşu zahirde tenakuz gibi görünebilir. Ancak kelimelerin kullanım amaçlarını bilen kimseler Kur’ân’da aynı anda hem bir şeyin varlığı hem yokluğundan söz edildiği vakit infikak-ı cihet üslubunun söz konusu olduğunu bilir. İnfikak-ı cihet bir olayın farklı açılardan farklı anlamlar taşınması, ayrı ayrı manalara sahip olmasıdır. Suyûti de Nukâyah tefsirine yazdığı mukaddimesinde bundan bahsetmiştir. Bir şeyin aynı anda ama farklı hallerde hem var olabileceği hem de yok olabileceğinin mümkün olduğundan söz etmiş ve buna infikak-ı cihet üslûbu demiştir.⁸⁵

Şa’râvî de infikak-ı cihet olayını günlük hayattan örneklerle açıkça tavzih etmiştir. Örneğin; ‘Bir kişi hem baba hem oğuldur’ denildiği vakit bu cümle zahirde çelişik görünebilir. Ancak söz konusu cümledeki kişi, sahip olduğu evladı açısından bir baba; babasının varlığı açısından da bir oğuldur. Yine bir kimse, falancanın üst katında oturuyor, dendiği zaman bu cümle doğruyu gösterebilir. Ancak sözü geçen kişi kendisinin alt katında oturan açısından üst katta otururken, kendisinin üst katında oturan kişi açısından da

⁸³ et-Tevbe 9/12.

⁸⁴ Şa’râvî, *Tefsîru’s-Şa’râvî*, 8/4918.

⁸⁵ Hudaýr, *Şerhu mukaddimetit-tefsîri’n-nukâyah li’s-Suyûti*, ts., 1/15.

alt katta oturmaktadır. Gündelik yaşamlardan aldığı bu örneklerle Şa'râvî, bir kişinin aynı anda farklı açılardan hem öyle hem böyle olabileceğini göstermiştir. Kur'ân'da da bu üslûbun kullanıldığını ve buna infikak-ı cihet dendiğini de açıklamalarına eklemiştir.⁸⁶

Yukarıdaki ayetle ilgili olarak ilk dönem tefsir kaynaklarına bakıldığında (لَا أَيْمَانَ لَهُمْ) ifadesiyle ilgili olarak; onların anlaşmalarını bozmaları şeklinde bir anlam verilmiştir.⁸⁷

Cessâs, tefsirinde (لَا أَيْمَانَ لَهُمْ) ifadesinin kullanıldığını ama aslında 'onların anlaşmaları yoktur' anlamından ziyade 'onların anlaşmaya olan vefaları yoktur', manasının kastedildiğini ifade etmiştir. "لا" lafzının 'asl'ın nefy edilmesine değil de 'fazl'ın nefyedilmesine işaret ettiğini söylemiştir.⁸⁸

Semerkandî ve Sa'lebî tefsirlerinde (أَيْمَانَ) lafzının esreli bir şekilde (بَيْمَانَ) şeklinde okunduğu (Hasan, Atâ, İbn Âmir) görüşüne yer verip onların dini yoktur şeklinde bir anlam vermenin de mümkün olduğuna değinmişlerdir. Ayrıca 'anlaşmaya vefaları yoktur' şeklinde bir anlam da vermişlerdir.⁸⁹ Mâverdî de kendinden önceki bu müfessirlerle aynı görüşü paylaşmış ve lafzın esreli okunması halinde de hem 'onların imanları yoktur' hem de 'onlarda güven duygusu yoktur' şeklinde anlam vermenin mümkün olduğunu eklemiştir.⁹⁰

Zemahşerî; yukarıdaki ayetle ilgili olarak onların yeminlerinin olduğu daha sonra da onların yeminleri yoktur ifadesiyle yeminlerin nefyedilmesi, açığa vurdukları yeminlerle içlerinde gizledikleri yeminlerin birbirine tamamen zıt oluşundan kaynaklanmaktadır. Zahirde yemin edip içlerinden de yeminlerini bozdukları için bu ifadelerin kullanıldığını söylemektedir.⁹¹

Şa'râvî infikak-ı cihet üslubunun Kur'ân'ı Kerim'in muhtelif yerlerinde de kullanılan bir üslup olduğunu söylemiştir. Örneğin Enfâl sûresinin aşağıdaki ayetini de bu üsluba örnek olarak göstermiştir.

وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى

⁸⁶ Şa'râvî, *Tefsîru'ş-Şa'râvî*, 8/4918.

⁸⁷ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 2/159.

⁸⁸ İmam Ebû Bekir Ahmet b. Ali er-Razî Cessas, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Muhammed es-Sadık el-Kamhâvî (Lübnan: Dâru İhyai't-Turâsî'l-Arabi, 1412), 277.

⁸⁹ Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, 2/41. Ahmed b. Muhammed b. İbrahim Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân*, thk. İmam Ebû Muhammed b. 'Âşûr (Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsî'l-Arabi, 1422), 13/217.

⁹⁰ Mâverdî, *en-Nüketu ve'l-'uyûn*, 2/345.

⁹¹ Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed Cârullah Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavamidi't-tenzil* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1431), 251.

“Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.”⁹²

Şa'râvî bu ayette (وَمَا رَمَيْتَ) 'atmadın' lafzıyla bu fiilin yapılmadığına işaret edildiğini; (إِذْ رَمَيْتَ) 'attığın zaman' ifadesiyle de aynı fiilin bu defa yapıldığına dair bir işaretin var olduğunu söylemektedir. İşte buradaki ayette olduğu gibi bir fiilin hem yapıldığına hem de yapılmadığına işaret edilmesi zahirde çelişkili gibi görünse de aslında bu infikak-ı cihet üslubudur.⁹³ Bu ayette Allah Resulü'nün (sav) Bedir gününde yerden aldığı bir avuç toprağı müşriklerin üzerine atmasından söz edilmektedir. Rivayete göre Bedir gününde Hz. Peygamber 'Allah'ım bu topluluğu helak edersen yeryüzünde sana ibadet edecek kimse kalmaz' demiş. Cebrail de bir avuç toprak alıp kafirlerin yüzüne atmasını istemiştir. Hz. Peygamber de yerden bir avuç toprak alıp kafirlerin yüzüne atmıştır. Böylece o toprak kafirlerin gözlerine burunlarına ağızlarına gelmiş ve mağlup olarak gerisin geri dönmüşlerdir.⁹⁴ Şa'râvî bu ayeti tefsir ederken Hz. Peygamberin bir beşer olarak yerden bir avuç toprak alıp kafirlere doğru attığını, bu hareketi bilfiil yaptığını söylemiştir. Hz. Peygamber (إِذْ رَمَيْتَ) 'attığın zaman' ifadesinin karşılığı olarak bu hareketi bilfiil gerçekleştirmiştir. Ancak o bir avuç toprağı kafirlere ulaştıran ve onlara isabet ettiren Cenab-ı Allah ve onun kudretidir. Dolayısıyla bu fiili bir açıdan Hz. Peygamber (sav) gerçekleştirmişken bir başka açıdan da Allah (cc) kafirlere isabet ettirmek suretiyle gerçekleştirmiştir.⁹⁵ Dolayısıyla ayetteki lafızlar bir çelişki barındırmayıp aksine bir söz güzelliğinden bahsetmektedir.

Yukarıdaki ayetlerde Şa'râvî infikâk-ı cihet adını verdiği bir üslûp farkının mevcut olduğunu söylemektedir. O, sadece ayetlere yüzeysel bakan kimselerin burada bir çelişki gördüğünü ifade etmektedir. Ona göre bu üslûp farkı ve söyleyiş güzelliği Kur'ân i'cazının başka bir yönünü göstermektedir. Görünürde tenakuz gibi görünen bu durumlar aslında Kur'ân'ın söz güzelliğini ve mucizeliğini göstermektedir.

Şa'râvî; Kur'ân'ı Kerim'de yaratıcı ve yaratılan ile alakalı müşterek sıfatların tamamında bir infikâk-ı cihet üslubunun mevcut olduğunu savunmaktadır. Örneğin ayet sonlarında gelen ve 'Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.' mealindeki ayetlerde bu durumun söz konusu olduğunu söylemektedir.

⁹² el-Enfâl 8/17.

⁹³ Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî*, 8/4918-4919.

⁹⁴ Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali b. Mûsâ Beyhakî, *el-Kazâ ve'l-kader*, thk. Muhammed b. Abdullah Âli Âmir (Riyad: Mektebetü'l-Übeykân, 1421), 175.

⁹⁵ Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî*, 8/4918-4919.

وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

“Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”⁹⁶

وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

“O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”⁹⁷

Yukarıdaki ayetleri açıklarken Şa'râvî Allah Teala'nın kendisi için 'rızık verenlerin en hayırlısı' ifadesini kullandığını, rızık verme işinin mahiyetinden söz ederek şöyle açıklamıştır. Yaratılanlar nezdinde (رازق) râzık, kişiye rızık anlamında bir şeyler bahşeden kişiler için kullanılır. Kişinin geçimini üstlendiği için bir yerde kişinin babası, kişi için râzıktır. Allah (cc) tüm yaratılmışların rızıkını gönderdiği için râzıktır. Ancak ikisi arasındaki farka gelince; baba kişiye rızık getirdiği için râzıktır ancak ona, bu rızık nereden geldiği sorulduğunda Allah'tan geldiğini itiraf etmek zorunda kalacaktır. Dolayısıyla rızık dahi yaratan Allah'tır (cc). İşte burada insan ve Allah Teala arasındaki sıfatların farkı ortaya çıkmaktadır. Çünkü rızık yaratan, rızık veren ve insanın rızık ulaşmasında yolu ona müyesser kılan Hak Tealadır. Şa'râvî; gerek bu ayette ve gerekse bundan önceki ayetlerde infikâk-ı cihet üslubunun söz konusu olduğunu söyleyerek râzık lafzının yaratıcı için farklı yaratılanlar için farklı olduğunu açıklamaya gayret etmiştir.⁹⁸

Yukarıdaki açıklamalarında Şa'râvî; görünürde çelişkili olan ancak dikkatle incelendiğinde bir üslup güzelliği barındıran ayetleri açıklamaya gayret göstermiştir. Şa'râvî'nin çabası İslam düşmanlarının çelişkili gibi gördükleri ayetlerin aslında Kur'an'ın belağî güzelliğini ortaya çıkardığını ispat etmeye çalışmaktır.

11. Allah'ın Günahları Affetme Meselesi

Müsteşrikler Kur'an'ı Kerim'in her detayında bir hata ve kusur arama girişimlerinden hiç vazgeçmemektedir. Çelişkili olduğunu iddia ettikleri bir başka konu da Allah'ın günahları affetmesi ve şirki affetmemesi ile ilgilidir.

Müsteşriklerin iddialarına göre sözde çelişkili olduğu iddia edilen ayetler Kur'an'ı Kerim'de şu şekilde geçmektedir.

إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

“Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁹⁹

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا

⁹⁶ el-Cum'a 62/11.

⁹⁷ Sebe 34/39.

⁹⁸ Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî*, 20/12359-12360.

⁹⁹ ez-Zümer 39/53.

“Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah’a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur.”¹⁰⁰

Yukarıdaki ayetlerle alakalı olarak Şa’râvî’nin açıklamalarına geçmeden önce bazı müfessirlerin açıklamalarına değinmek faydalı olacaktır. Bu müfessirlerden, ayetlerde kullanılan kavramların tahliline yer verenler tercih edilmiştir.

Taberî; yukarıdaki ayetin tefsiri ile ilgili olarak, şirk ve küfrü aynı kategoride ele aldığı görülmüştür. Allah’ın şirk dışında günah işleyenlerden dilediği kimseleri bağışlayacağını söylemiştir.¹⁰¹ Semerkandî de tevhide vurgu yaparak şirkin insanı tevhit inancından çıkardığını belirtmiştir. Muvahhit olarak ölen kimselerden de Allah’ın dilediği kimselerin günahlarını bağışlayacağını ifade etmiştir.¹⁰² İbn Atıyye de tefsirinde müşrik kimseyi kafir olarak nitelmiş ve mümin olarak ölen kimselerin günahlarının bağışlanacağını dile getirmiştir.¹⁰³

Yukarıdaki ayetlere bakıldığında ilk ayette Allah’ın bütün günahları bağışlayacağı anlatılırken ikinci ayette şirk koşulmasını asla bağışlamayacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla Kur’ân düşmanları bu iki ayetin birbiriyle çeliştiğini iddia etmişlerdir. Ayet hakkında açıklama yaparken Şa’râvî kendinden önceki müfessirlere paralel bir düşünce sergilemiştir. Şa’râvî Kur’ân düşmanlarının bu tavrının Kur’ân üslubunu bilmedikleri ve anlamak istemediklerinden kaynaklandığını savunmuştur. Zira günah kavramı kişinin Allah’ın cürüm olarak belirlediği herhangi bir günahı işlemesi o yükü yüklenmesi olarak adlandırılmaktadır. Ancak şirk bu manada bir günah sayılmamaktadır. O kişiyi aslen İslam milletinin dışına çıkararak ve küfre düşüren bir durumdur. Dolayısıyla şirke bu manada günah demek doğru olmayacağı gibi o kategoride değerlendirmek de pek doğru olmayacaktır. Bu nedenle iki ayet arasında müsteşriklerin iddia ettiği gibi bir çelişki söz konusu değildir.¹⁰⁴

¹⁰⁰ en-Nisa 4/48.

¹⁰¹ Taberî, *Câmi’ul-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’an*, 8/448.

¹⁰² Semerkandî, *Bahru’l-ulûm*, 1/307.

¹⁰³ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahman b. Temmâm Atıyye, *el-Muharrerü’l-vecîz fi tefsiri’l-Kitâbi’l-Azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1422), 2/25; Ebu’l-Fazl Celaeddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 2/461.

¹⁰⁴ Şa’râvî, *Tefsîru’ş-Şa’râvî*, 2/1293.

Kur'ân düşmanlarının zahirde çelişkili gibi gördükleri her hususun, dikkatle incelendiğinde aslında çelişkili olmayıp söyleyiş güzelliği ve belagat inceliği olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu bölümde Şa'râvî Kur'ân'a sathî bakanların, Kur'ân'da bir gedik bulmaya çalışan Kur'ân düşmanlarının çelişkili gibi gördükleri ve Kur'ân'a saldırmaya çalıştıkları her ayetin ve her ayrıntının aslında Kur'ân'ın i'cazının bir yönünü ortaya çıkardığını savunmuştur. Dikkatle bakıldığında Kur'ân'da zahirde çelişkili gibi görünen ayetlerin belli bir amaca hizmet ettiklerini ve aslında çelişkili olmadıklarını ispat etmeye çalışmıştır. Söz konusu ayetlerin çelişkili olmaları şöyle dursun her biri, ince manalar ve belagî güzelliklerle doludur. Dolayısıyla Kur'ân'a derin ve tetkik edici bir nazarla bakıldığında ondaki inceliklerin ve güzelliklerin farkına varılacaktır.

Sonuç

Kur'ân-ı Kerim bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmelidir. Ancak altı bin küsur ayetten oluşan bu kitapta zaman zaman birbirleri ile çelişkili gibi görünen, görünürde birbirini desteklemeyen cümleler olabilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in lisanı olan Arap dilinin incelikleri bilindiğinde ve Kur'ân ayetleri üzerine derinlemesine düşünüldüğünde çelişkili gibi görünen hususların açıklığa kavuştuğu ve derin hakikatler ihtiva ettiği görülmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'e maksatlı yaklaşan, onda bir gedik bulmaya çalışan art niyetli kimseler Kur'ân'ın ihtiva ettiği derin manayı kavrayamamaktadır. Dolayısıyla Kur'ân'ın kendisiyle çeliştiğini iddia edip onun mucizevî özelliğinin olmadığını, alelade bir kitap olduğunu ispat etmeye çalışmaktadırlar. Kur'ân ayetleri, üzerine düşünüldüğünde birçok manayı içinde barındıran hazineler gibidir. Çelişkili olduğu iddia edilen ayetler ise bazen harf ve kelime farklılıkları, bazen aynı kelimelerin farklı anlamda kullanılmaları, bazen de yaratıcı ve yaratılan nezdinde bazı hakikatlerin farklı görünmesinden kaynaklanabilmektedir.

Söz konusu müellifimiz Şa'râvî'nin müşkil ayetlere yaklaşımı eserlerinde de sıkça vurgu yaptığı üzere Kur'ân düşmanlarına ve müsteşriklere bir reddiye şeklindedir. Bu sebeptendir ki eserlerinde kullandığı dil bir savunma ve ispat niteliği taşımaktadır. Şa'râvî'nin kendine has yorum ve açıklamaları ile müşkil ayetler farklı anlam ve yorumlar kazanmış, Kur'ân'ın anlatım zenginliği bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu başlık altında müşkil olmayan ama Şa'râvî'ye göre Kur'ân düşmanlarının dikkatini çeken ve çelişki hissi uyandıran ayetler de ele alınmış ve izah edilmiştir.

Kaynakça

- Abduh, Muhammed. *Tefsîru cüz'i 'amme*. Mısır: Şeriketu Musahameti Mısriyye, 1341.
- Abdulbasit Muhammed Emin. *el-İmam eş-Şa'râvî ve cuhûduhu fi'd-difa'i 'ani'l-İslâm*. Dâru'l-Cumhûriyye, 2011.
- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmud b. Abdullah el-Hüseynî. *Ruhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'ü'l-mesâni*. thk. Ali Abdülbârî Atıyye. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahman b. Temmâm. *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.
- Beydâvî, Nâsirüddîn Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabi, 1418.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Mûsâ. *el-Kazâ ve'l-kader*. thk. Muhammed b. Abdullah Âli Âmir. Riyad: Mektebetü'l-Übeykân, 1421.
- Cessas, İmam Ebû Bekir Ahmet b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed es-Sadık el-Kamhâvî. Lübnan: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabi, 1412.
- Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmud Şehhâte. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâs, 1423.
- Ebu'l-Hasan Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib. *Garîbü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Yusufüddin. Haydarabad, 1422.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdullah b. Manzûr ed-Deylemî. *Me'ânî'l-Kur'ân li'l-Ferrâ*. thk. Ahmed Yusuf Necati, Muhammed Ali Neccar. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, 2010.
- Hudayr, Abdülkerîm b. Abdullah b. Abdurrahman b. Şerhu mukaddîmeti't-*tefsîri'n-nukâyah li's-Suyûtî*, ts.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed b. et-Tahir et-Tûnusî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyyetu li'n-Neşri, 1984.
- İbn Hanbel, İmam Ahmed. *Müsnedu'l-imâm Ahmed b. Hanbel*. y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1421.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebîbekr b. Ferh el-Ensârî el-Hazrecî Şemsüddîn. *el-Câmi'u li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Berdûnî, İbrahim İtfeyyîş. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384.
- Mâtüridî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ebû Mansur. *Te'vilâtu ehli's-sünne*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426.

- Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî. *en-Nüketu ve'l-'uyûn*. thk. Seyyid b. Abdülmaksud b. Abdurrahîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Mekkî, Ebû Muhammed b. Ebî Talib. *el-Hidâye ilâ bulugi'n-nihaye fi ilmi'l-meânî'l-Kur'ân ve tefsîrihi ve ahkâmihî ve cümelin min fünûni ulûmih*. thk. Şahid el-Bûşeyhî. y.y.: Mecmûatü Buhûsî'l-Kitâbi ve's-Sünne, 1429.
- Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân*. thk. İmam Ebû Muhammed b. 'Âşûr. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsî'l-Arabi, 1422.
- Semerkindî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim. *Bahrü'l-ulûm*, ts.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü'l-mensûr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Mu'cizetü'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Mısır: el-Kitâbü'l-Âlemî, 1414.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsîru cüz'i 'amme*. Mısır: Dâru'r-Râye, 1429.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsîru's-Şa'râvî*. Mısır: AHBÂRU'L-YEVİM, 1991.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'ul-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Mekke: Dâru't-Terbiyyeti ve't-Turâs, ts.
- Yahya b. Sellam b. Ebî Sa'lebe et-Teymî bî'l-Velâî. *Tefsîru Yahyâ b. Sellam*. thk. Hind Şelbî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 13 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed Cârullah. *el-Keşşâf an hakâiki gavamidi't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1431.